

15. Yüzyıl Dımaşk'ında Yerel Güç ve Aile Ağları: Benû Müzellik Örneği

Murat Erkoç | 0000-0003-0640-6493 | murat.erkoc@hku.edu.tr
Dr. Öğr. Üyesi | Hasan Kalyoncu Üniversitesi | Eğitim Fakültesi

Gaziantep | Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/054g2pw49>

Öz

Bu araştırmanın amacı, 15. yüzyılda Memlük Devleti'nin Dımaşk bölgesinde sosyal, siyasî ve iktisadî alanlarda etkin bir rol üstlenen Benû Müzellik ailesini tarihsel bir perspektifle incelemektir. Ailenin sahip olduğu ticarî ağlar ve servet, onların yalnızca bölgesel ölçekte değil, aynı zamanda Memlük Devleti'nin genelinde de itibarlı bir konum elde etmelerini sağlamıştır. Şemseddin Muhammed ve haleflerinin, dönemin Dımaşk'taki iç karışıklıkları ile Osmanlı-Memlük rekabeti gibi siyasal dalgalanmalara rağmen, farklı güç odaklarıyla kurdukları ittifaklar aracılığıyla statülerini korumayı başardıkları gözlemlenmiştir. Aile üyelerinin ticarî faaliyetlerinin yanı sıra devlet kademelerinde çeşitli idarî ve malî görevler üstlenerek hem ekonomik hem de bürokratik düzlemde etkili oldukları anlaşılmıştır. 15. yüzyılda Venedikli tüccarlarla yaşanan gerginlikler, ailenin diplomatik yetkinliğini ve yüksek statüsünü gözler önüne sermektedir. Çalışma, bu aile örneği üzerinden Memlük döneminde yerel seçkinlerin devlet ile olan karşılıklı bağımlılık ilişkisini, imtiyazlı tüccar sınıfının siyasal rolünü ve Dımaşk'ın bölgesel ticaret ağındaki stratejik önemini koymayı amaçlamaktadır. Böylece Benû Müzellik ailesinin Memlük toplumunun çok katmanlı yapısını anlamak açısından önemli bir husus oldukları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Memlûk Devleti, Kahire, Dımaşk, Benû Müzellîk, Şemseddin Muhammed

Atıf Bilgisi

Erkoç, Murat. “15. Yüzyıl Dımaşk’ında Yerel Güç ve Aile Ağları: Benû Müzellîk Örneği ”. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 24 (Aralık 2025), 208-228.
[https://doi.org/ 10.23897/usad.1763374](https://doi.org/10.23897/usad.1763374)

Geliş Tarihi	12.08.2025
Kabul Tarihi	03.12.2025
Yayın Tarihi	31.12.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	usad@selcuk.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Local Authority and Family Networks in the Fifteenth-Century Damascus: The Banū Muzalliq Case Study

Murat Erkoç | 0000-0003-0640-6493 | murat.erkoc@hku.edu.tr
Asst. Prof. Dr. | Hasan Kalyoncu University | Faculty of Education

Gaziantep | Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/054g2pw49>

Abstract

This study examines the Banū Muzalliq family, a prominent force in the social, political, and economic spheres of fifteenth-century Damascus under the Mamluk Sultanate. Leveraging extensive commercial networks and considerable wealth, the family achieved recognition both regionally and across the wider Mamluk realm. Despite the political instability of the period, including internal unrest in Damascus and the Ottoman–Mamluk rivalry, Shams al-Dīn Muḥammad and his successors sustained their influence through strategic alliances with diverse power centers. Beyond trade, family members served in various administrative and fiscal positions, enhancing their impact in both economic and bureaucratic spheres. Tensions with Venetian merchants further underscored their diplomatic skill and elevated standing. Using the Banū Muzalliq as a case study, this research highlights the reciprocal relationship between local elites and the state, the political agency of the privileged merchant class, and Damascus's strategic role in regional trade. The family emerges as a key lens for understanding the multilayered nature of Mamluk society.

Keywords

Mamluk State, Cairo, Damascus, Banū Muzalliq, Shams al-Dīn Muhammad

Citation

Erkoç, Murat. "Local Authority and Family Networks in the Fifteenth-Century Damascus: The Banū Muzalliq Case Study". *Journal of Seljuk Studies*, 24 (December 2025), 208-228.

<https://doi.org/10.23897/usad.1763374>

Date of Submission	12.08.2025
Date of Acceptance	03.12.2025
Date of Publication	31.12.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	usad@selcuk.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Memlûkler döneminde (648-922/1250-1517) Dımaşk ve Mısır'da meydana gelen siyasî ve toplumsal gelişmeler, bölgedeki bazı ailelerin öne çıkmasını ve belirli bir nüfuz kazanmalarına zemin hazırlamıştır. İslâm telif geleneğinde önemli bir yere sahip olan ve tanınmış şahsiyetlerin biyografilerine yer veren tabakât eserleri incelendiğinde, özellikle Dımaşk'ın güneydoğu kesimlerinde zamanla genişleyen ve toplumsal yapıda etkili hâle gelen bazı ailelerin öne çıktığı görülmektedir. Bu ailelerden dikkat çekenler arasında el-Müzellîk (المزلق), el-Aclûnî (العجلوني), el-İrbidî (الإربدي), el-Hibrâsî (الحبراصي), el-Cerşî (الجرشي), es-Saltî (السلطي), el-Hisbânî (الحسباني), el-Kerakî (الكركي), eş-Şûbekî (الشوبكي), el-Bâûnî (الباعوني) ve el-Eylî (الأيلي) yer almaktadır (Calûdî, 2003, s. 243). Tarihçiler ve modern araştırmacılar, Memlûk Devleti döneminde farklı bölgelerde yaşayan ailelerin sınıfsal konumları ve işlevleri konusunda zaman zaman görüş ayrılığına düşseler de, bu ailelerin özellikle askerî yapının temel unsurları arasında yer aldıkları konusunda genel bir uzlaşî mevcuttur. Makrîzî, Memlûkler devrindeki toplumsal yapıyı tanımlarken, devlet erkânına mensup olan memâlik (saray ve ordu sınıfı), büyük tüccarlar, avam olarak nitelendirilen ve Kahire ile Dımaşk gibi merkezlerde zor şartlar altında hayat süren orta halli halk kesimi, başlarında sarık taşıyan fukahâ ve ilim talebeleri, çiftçiler, zanaatkârlar ve yerel yoksullar gibi muhtelif sosyal katmanları zikretmektedir (Makrîzî, 2007, s. 146).

Buhran dönemlerinde iktisadî istikrarı koruma noktasında önemli roller üstlenen tüccarlar, devlet nezdinde etkili ve itibarlı bir toplumsal zümre hâline gelmişlerdir. Nitekim Memlûk Devleti'nin çeşitli şehirlerinde saygınlık kazanan büyük tüccarlar, sultanlar tarafından ihtiramla karşılanmış ve saray meclislerinde düzenlenen toplantılara iştirak etme imtiyazına sahip olmuşlardır. Bu bağlamda bir kimseyi övmek isteyenler onun ticaret ve itibara sahip bir aileden geldiğini belirtmek için “min beyti ticaretîn ve vüçâhe” (من بيت تجارة ووجاهة) ifadesine sıkça başvurdukları da tarihî kaynaklarda ifade edilmektedir (Süleyman, 2019, s. 317). Büyük ticaret erbabı kimseler, sosyal hiyerarşide eşraf ve seçkinler anlamına gelen *el-a'yân* (الأعيان) sınıfı içerisinde değerlendirilmiştir (Lebîdûs, 1987, s. 138). Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Ferec (802-815/1399-1412) devrinde mülk-i mahrûse'nin en üst düzeylerinde yer alan isimlerden biri olan Şemseddin Muhammed İbn Müzellîk, yüksek hâcegân (saray görevlileri) arasında zikredilmiş; sultanların emanetçisi, yakın dostlarının onuru, fazilet, vezîrlik makamına lâayık görülmüş, liyakat ve emanetle tanınan mümtaz bir şahsiyet olarak tanımlanmıştır. Onun için kullanılan *aynî'l-a'yân* (عين الأعيان) lakabı; seçkinlerin gözü, eşrafın en değerlisi anlamına gelmekte ve dönemin siyasi dilinde oldukça yüksek bir itibarı yansıtmaktadır. Bu tanımlamalar, onun yalnızca iktisadî değil, aynı zamanda idarî ve diplomatik alanda da önde gelen bir şahsiyet olduğunu göstermektedir (Kalkaşendî, 1914, C. 13, s. 40).

648-922/1250-1517 yılları arasında hüküm süren Memlûkler döneminde tüccarlar, elde ettikleri ekonomik güç sayesinde toplumsal nüfuzlarını artırmakla kalmamış, çoğu zaman emirlerle eşit seviyede mevki ve prestije sahip olmuşlardır. Bu zümrenin muteber addedilmesini sağlayan bir diğer husus, devlet erkânı ve kadıların da katıldığı resmî merasimlerde yer almaları ve halktan gelen kimseler olmalarına rağmen önemli idarî görevlere tevdi edilmeleridir (Lebîdûs, 1987, s. 139, 198; Aşûr, 1996, s. 41-42). Bu bağlamda, Memlûkler döneminde Dimaşk, Halep, Trablus, Hama, Safed, Gazze, Humus ve Ba'lebek gibi önemli şehirlerin iktisadî yapısında aktif rol oynayan Benû Müzellîk ailesi, ticaretin yanı sıra bürokrasi ve ulemâ çevresindeki etkinlikleriyle de devlet kademelerinde önemli konumlar elde etmişlerdir.

Bu çalışmanın hazırlık sürecinde, imkânlar doğrultusunda kapsamlı bir kaynak taraması gerçekleştirilmiş olup, 15. yüzyıl Memlûk tarihine dair birinci el kaynaklar ile modern akademik literatürün değerlendirilmesi yapılmıştır. Benû Müzellîk ailesinin ilmî, sosyal ve idarî fonksiyonları tarihsel bir bağlam içerisinde ele alınarak, Memlûkler dönemindeki seçkin aile yapılarının analizine katkı sunması hedeflenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda bu makalenin, 15. yüzyılda Memlûklerin sosyal ve iktisadî hayatında etkili olan aileler üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Aile Kökeni ve İlk Temaslar

Benû Müzellîk ailesi, nesep olarak Dimaşk'ın önde gelen büyük tüccarlarından Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ebû Bekir b. Muhammed'e (İbn Müzellîk) dayanmaktadır (Sehâvî, 1992, C. 8, s. 174). 15. yüzyıl tarihçi ve hadis âlimlerinden Muhammed en-Naîmî'nin aktardığına göre, 754/1353'te Halep'te dünyaya gelen Şemseddin Muhammed, Dimaşk'a yerleştikten sonra şöhret kazanmıştır. Müellif, verdiği kaydın devamında babasının, Memlûk emirlerinden birisi tarafından yaptırılan Yelboğa Camii'nde süt satarak geçimini sağladığını, gençlik yıllarında süt ibriği taşıyarak yardım ettiğine dikkat çekmiştir (Dimaşkî, 1990, C. 2, s. 223). Ticaretle uğraştığı için büyük servetler elde ederek Dimaşk'ın en zengin ve itibarlı simalarından biri haline geldiği belirtilen, güzel ahlâkı, doğruluğu ve asil tavırlarıyla tanınan Şemseddin Muhammed (İbnü'l-İmâd, 1993, C. 9, s. 383), Dimaşk ile Mısır arasındaki güzergâhlar üzerinde birçok kervansaraylar inşa ettirmiştir. Kunaytira, Cisir-î Ya'kûb, el-Minye ve Uyûnû't-Tüccâr gibi isimlerle anılan bu hanların yapımı için tahsis ettiği meblağın yaklaşık yüz bin dinar olduğu zikredilmiştir. Naîmî, söz konusu kervansarayların su kaynaklarına yakın bölgelerde inşa edildiğini ve mimarî açıdan son derece ihtişamlı yapılar olduğunu belirttiği gibi hanların estetik düzeyi itibarıyla önceki dönemlerde melik veya halifeler tarafından böyle bir yapının imar edilmediğini vurgulamaktadır (Naîmî, 1990, C. 2, s. 224). Dükkân, ahır, oda ve mescitlerin yer aldığı bu hanlarda konaklayanların yiyecek ihtiyaçlarını da karşılayan Şemseddin Muhammed, bu yönüyle cömert ve hayırsever kişiliğiyle temayüz etmiştir (Süleyman,

2019, s. 318-319). Ticaret yollarının ıslahına yönelik çalışmaları da dikkate alındığında yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal faydayı gözeten bir vizyona sahip olduğu görülmektedir. Nitekim vasiyetinde mal varlığının üçte birinin yeni kervansarayların inşasına, geri kalanın ise Mekke, Medine, Dımaşk ve Kudüs'teki yoksul ailelere vakfedilmesini istemesi, sosyal sorumluluk bilincini açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Sehâvî, 1992, C. 8, s. 174).

Şemseddin Muhammed'in konumu ve toplum nazarındaki yeri Naîmî'nin sarf ettiği şu ifadelerden açık bir şekilde anlaşılmaktadır: Allah rahmet eylesin, devrin seçkinlerinden biriydi; hüsn-ü kelâm, cesaretli, atılgan ve korkusuz bir kişiliği vardı. Devrin birçok idarecisi ile ihtilaf yaşadığı hususlarda münakaşa etmekten geri durmazdı. Devlete ait sınırlarda şöhrat bulduğu gibi sınır bölgelerindeki meliklerle mektuplaşır, onlara hediyeler gönderir ve ihtiyaçlarını giderirdi. Ayrıca sahrada yaşayan bedevî Araplar nezdinde de itibarlı bir kimliğe sahipti (Naîmî, 1990, C. 2, s. 224). Memlûk dönemi tarihçisi Ebü'l-Berekât Zeynüddîn İbn İyâs (ö. 930/1524[?]), hayır ve hakkaniyet sahibi biri olarak tanındığına dikkat çekmiştir (İbn İyâs, 1983-1984, C. 2, s. 243).

Benû Müzellik ailesinin kurucu figürü olarak öne çıkan Şemseddin Muhammed'in, 15. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan iç mücadelelere rağmen kurduğu siyasî ittifaklar, ailenin kökleşmesini mümkün kılmıştır. Yerel siyasî aktörlerin yanı sıra devletin merkezî yapısı ile yakın ilişkiler kurduğu için Memlûk idarî yapısının Dımaşk'ta sağlam temellere oturmasına katkı sağlamıştır (Wing, 2020, p. 306). Ailenin devlet nezdinde güç kazanmasında, devlette yaşanan siyasî ve iktisadî krizlerin belirleyici etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim 784/1382'de Çerkes asıllı ez-Zâhir Berkûk'un (784-791/1382-1389, 792-801/1390-1399) hanedanından birini sultan olarak tanıma geleneğini reddederek tahta çıkması, yalnızca hanedandaki bir değişimi değil, aynı zamanda yeni iktidar ilişkilerinin oluşumunu da temsil etmektedir. Bu süreçte, Benû Müzellik gibi köklü ve güçlü ailelerin merkezî yönetim ile kurduğu ilişkiler önem kazanmıştır (Steenbergen, 2013, p. 265). Şemseddin Muhammed, kadılık gibi dinî ya da siyasî görev üstlenmemesine rağmen, 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılın başlarında Hindistan ile sürdürülen ticarî faaliyetlerden dolayı büyük servet sahibi olmuştur. Bu servetin temel dayanak noktası Hicaz ve Suriye ile olan güçlü bağlantıların yanı sıra Hint Okyanusu üzerinden yapılan ticaretlerde elde edilen kazançlardır. Nitekim Hindistan'a gerçekleştirdiği tek seyahatten 1.800.000 dirhem kârla döndüğü ve vefatının ardından da ailenin Hint limanlarıyla irtibatını sürdürdüğü belirtilmiştir (Apellániz, 2009, p. 79-80). Bu durum, Benû Müzellik ailesinin yalnızca bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası ticaret ağlarında da etkin bir rol oynadığını göstermektedir.

Benû Müzellik ailesi, Sultan el-Müeyyed Şeyh el-Mahmûdî (815-824/1412-1421) döneminden beri yönetici sınıfa hizmet etmelerine rağmen emirliği döneminde siyasî ittifakların ve iktidar stratejilerin şekillenmesinde mühim rol oynamışlardır. Nitekim

810/1408'de devlet içerisinde iç savaşın yaşandığı esnada Emîr Şeyh el-Mahmûdî, Dımaşk Nâibi Nevruz el-Hâfızî'yi mağlup edip Dımaşk'ı ele geçirdikten sonra Şemseddin Muhammed'den Suriye'deki emirlerle ittifak kurdurarak tüccar çevresinden beş bin dinar toplamasını istemiştir. Benû Müzellik ailesinin hem yerel hem de ticarî imtiyazlarını güvence altına alan Şeyh el-Mahmûdî'nin kadılarına ve vakıflara tahsis edilen kaynaklardan bin beş yüz dinar topladığı göz önüne alındığında bu desteğin oldukça kıymetli olduğu anlaşılmaktadır (Apellániz, 2009, p. 80).

Memlük Devleti, siyasî ve ticarî gerekçelerle bazı istisnâî durumlarda tüccarlara vergi muafiyet tanımıştır. Bu doğrultuda Memlük tarihçisi Ebü'l-Abbâs Kalkaşendî sayesinde saygın tüccarlardan biri olan Şemseddin Muhammed, Suriye ve Mısır topraklarındaki tüm vergilerden muaf tutulmuştur. Ayrıca Dımaşk, Halep, Trablusşam, Hama, Safed, Gazze, Hıms, Ba'lebek ve Hayfa gibi gümrük noktalarının yazılı olduğu belgede iki yüz bin dirheme kadar olan ticarî faaliyetleri vergiden muaf bir şekilde yürütülmesine izin verilmiştir (Sübhî, 1970, s. 75).

Şemseddin Muhammed, sahip olduğu servete ve toplumsal statüye rağmen değişen siyasî koşullar karşısında da yer almıştır. Nitekim Kanıbay el-Hamdî'nin Dımaşk niyabetliğine Emîrül-Kebîr Altunboğa el-Osmanî'nin tevdi edilmesi üzerine 818/1415'te Sultan Müeyyed Şeyh'e olan bağlılığından ayrılarak çıkardığı isyanı İbn Müzellik, Kādî Necmeddîn b. Hacî, Kādî Şehabeddîn b. el-Küşk ve Nasreddîn Muhammed b. İbrâhim b. Mencak gibi ileri gelenlerin destekledikleri görülmektedir. İsyanı müdahil olanların sultanın işlerini düzenleyip, onun hükümlerini mümtaz bir şekilde tatbik eden yetkin kişiler olduğu ifade edilmiştir.¹ Diğer taraftan Şemseddin Muhammed'in üstlendiği siyasî roller, hedef haline gelmesine sebebiyet vermiştir. Öyle ki Memlük tahtına 843/1439'da çıkan el-Melikü'z- Zâhir Çakmak dönemindeki (841-857/1438-1453) Dımaşk Valisi İnal ve Halep Valisi Tanrıvermiş tarafından çıkartılan isyanlara (Çubukçu, 1993, s. 192-193) müdahil olması gerekçesiyle hapsedilmiştir. Dımaşk kalesinde tutuklu kalan Şemseddin Muhammed, oğlunun hazineye beş bin, dîvân-ı hâssa'ya ise on bin dinar ödemesi karşılığında serbest bırakılmıştır. Makrîzî verdiği kayıta sultanın otuz bin dinar talep ettiğini söylemiştir (Makrîzî, 1971, C. 4, s. 1157).

2. Benû Müzellik'in Yükselişi

Şemseddin Muhammed, 884/1444'te yaklaşık seksen yaşını aşkın bir yaşta vefat ettiğinde hâvace² olarak zikredilen Benû Müzellik ailesini (Makrîzî, 1971, C. 4, s. 1157) Dımaşk'ta devletin idarî mekanizmasının ayrılmaz bir parçası haline getirdiği söylenebilir. Emeviyye Camii'nde (el-Câmiu'l-Ümevî, Câmiu Benî Ümeyye) kılınan

¹ Kanıbay'ın isyanı hakkında detaylı bilgi için bkz. (İbn Tağrıberdî, 1971, C. 14, s. 30-37; Makrîzî, *es-Sülûk*, 1972, C. 4, s. 323-324).

² Farsça bir kelime olup efendi anlamına gelen hâvace, kebair tacirlere verilen bir ünvandır (Kalkaşendî, 1914, C. 6, s. 13).

cenaze namazına â'yan sınıfı ve Dımaşk naîbinin hazır bulunması bu hususa delâlettir. Şemseddin Muhammed, Romalılar dönemine ait olduğu belirtilen şehrin batı taraflarındaki Bâbü'l-Câbiye³ kapısının dışında yer alan mezarlığa defnedilmiştir (Sehâvî, 2002, C. 1, s. 243). Vefatından sonra ailenin başında bulunan çocukları da babalarının devlet nezdindeki nüfuslarını kullandıkları görülmektedir. Refah ve bolluk içerisinde 786/1348'te Dımaşk'ta dünyaya gelen oğullarından Siraceddin Ömer b. Muhammed, küçük yaşta ulemadan Zeyn b. Recep'ten Kur'ân'ı hıfzetmiş, baba mesleğini sürdürdüğü için büyük şöhret sahibi olmuştur. Nitekim Sehâvî, “el-âfiyyü'l-hâvace” lakabına sahip olan bu zatın miskinleri ve fakirleri himaye ettiğini söylemiştir (Sehâvî, 1992, C. 6, s. 120). Diğer taraftan İbn Hacer el-Askalânî de çok sayıda mal sarf eden Siraceddin Ömer'in Dımaşk'ın büyük tüccarlarından biri olduğuna dikkat çekmiştir (İbn Hacer el-Askalânî, 1972, C. 3, s. 471). Sadaka ve hayır işlerine vesile olduğu belirtilen Siraceddin Ömer, 835/1432'in Ramazan ayında Mekke'nin dışında yer alan Bâbü'l-Mealî kapısının yakınlarındaki çeşmelerden birinin yeniden imar edilmesi için yüksek meblağlar infak etmiştir (Makrîzî, 1971, C. 4, s. 870; İbn Hacer el-Askalânî, 1972, C. 3, s. 471). Ayrıca Medine'de harabe bir vaziyette bulunan kaynak suyunun onarımı için beş yüz dinar tasaddukda bulunmuştur (Sehâvî, 1992, C. 6, s. 120).

Sirâceddin Ömer'in 841/1438'de Dımaşk'ta veba salgını yüzünden vefat etmesinden (Sehâvî, 2002, C. 1, s. 243) sonra Şemseddin Muhammed'in diğer oğlu Şehâbeddin Ahmed, ticaretle meşgul olduğu için Dımaşk'ın önde gelen hâvacelerinden biri konumuna yükselmiştir. Memlûk devlet adamı İbn Şâhîn, onun makam ve mevkii arzusu taşımadığı için kardeşi Bedreddin Hasan gibi devlet hizmetine girmediğini ifade etmektedir (İbn Şâhîn, 2002, C. 6, s. 340). Toplum nezdinde son derece itibarlı bir konuma sahip olan, hayır ve sadaka işlerine önem veren Şehâbeddin Ahmed ve Benû Müzellîk ailesinin mensuplarına atfedilen yüksek mevki ile saygınlık, kızı Sâre'nin 903/1498'in Recep ayında Şâfiî fakihî ve Şeyhü'l-İslâm Takıyyüddin İbn Kâdî Aclûn ile yaptığı evlilik vesilesiyle açıkça görülmektedir. Bu evlilik, aynı zamanda ailenin sosyal ve ekonomik statüsünün bir göstergesi niteliğindedir (Süleyman, 2019, s. 353).

Evlilik akitlerinde özellikle dikkat çeken hususlardan biri, kadının soylu ve köklü bir tüccar ailesine mensup olması hâlinde mehir bedelinin farklılık arz etmesidir. Tarihçi İbn Tavk, söz konusu nikâh akdini şu ifadeler ile ayrıntılı bir şekilde nakletmekte ve dönemin toplumsal yapısı ile aileler arası ilişkiler hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır: “Ben, Şeyh Ebü'l-Fazl, Şehâbeddin b. Sâîğ ve Şehâb b. Müzellîk ile Şehâbeddin'in evinde bulunan dergâhın küçük bir odasında oturduğumuz esnada, Şeyhü'l-İslâm hazretleri, mehri muaccelin yarısı olarak ve geri kalan kısmı borç (karz) niteliğinde olmak üzere toplamda yüz altın ödemiştir. Hanımefendi, bu meblağın babasının vakfından elde edilen gelirlerden karşılanmasına rıza göstermiş, ardından

³ Bâbü'l-Câbiye kapısı için bkz. (Şehabî, 1996, s. 52, 114).

meblağı Şehâbeddin'e teslim ederek, onu efendimiz Şeyh'in mülkiyetine devretmeye muvafakat etmiştir. Şehâbeddin, bu meblağı tekrar mehri muaccel olarak takdim ettiğinde, Sâre'nin eline geçen toplam mehir bedeli yüz elli altın eşrefiye ulaşmıştır. Bu miktarın elli altın eşreflik kısmı ise mehri muaccel olarak kalmıştır" (İbn Tavk, 2000, C. 4, s. 1089). Öte yandan, Şehâbeddin Ahmed, Dimaşk'ta, Emeviyye Camii'nin batısında yer alan Hamîdiyye ve Meskîyye Sokakları arasında, Bâbü'l-Berîd yakınlarında el-Matbah (المطبخ) ismiyle bilinen bir aşevi inşa ettirmiştir (Sehâvî, 1992, C. 2, s. 147; Wing, 2020, p. 312). Dimaşk'ta 873/1468 yılının Muharrem ayının on üçüncü günü vefat etmiş, naaşı Bâbü'l-Câbiyye kapısının dışına defnedilmiştir (Büsravî, 1988, s. 33).

Şemseddin Muhammed'in vefatından sonra Benû Müzellik ailesinin en etkili bireyi olan ve Dimaşk'ta dünyaya gelen Bedreddin Hasan, Burcî Memlûklerinden Sultan el-Eşref Barsbay (825-841/1422-1438) döneminde Cidde ve Mekke'deki ticarî faaliyetlerde mühim rol oynamıştır. Sultan tarafından 841/1438'in Ramazan ayında Cidde emîri olarak atanması üzerine Cidde Nâzırı Sa'deddin İbrâhim b. el-Merre ile bu şehre gönderilmiştir (Makrîzî, 1972, C. 4, s. 1028; Sehâvî, 1992, C. 3, s. 126; İbn Fehd, 1988, s. 115). Bedreddin Hasan'ın Cidde emirliğine tevdi edilmesi Benû Müzellik ailesinin Hint Okyanusu ile Kızıl Deniz arasında yapılan ticarî ilişkilerin belirlenmesinde rol oynadığı söylenebilir. Nitekim Memlûk Devleti, Hicaz bölgesini sultana bağlı görevliler aracılığıyla doğrudan denetim altına aldıktan sonra bölgedeki tüccarlarla devlet arasındaki bağlantının kurulmasını sağlayarak yerel şerif hanedanını tasviye etmiştir (Wing, 2020, s. 313). Diğer taraftan Sultan el-Eşref Barsbay iki şehrin ticaret ağı birbirine bağlı olduğu için Cidde'de gümrük tahsilat istasyonu kurarak ticaretin denetim mekanizmasının somutlaşmasını sağlamıştır (Meloy, 2020, p. 285; Karakuş, 2022a, s. 888-912). Edepli, utangaç ve seçkin bir kişiliğe sahip olan Bedreddin Hasan'ın bir diğer mühim vazifesi Zeyneddin Abdülbâsî b. Halîl'in vefatından dolayı Dimaşk ve ona bağlı olan bölgelerin ordu nâzirliğine tevdi edilmesidir (Sehâvî, 1992, C. 3, s. 126; İbn Şâhîn, 2002, C. 7, s. 94; İbn Tolun, t.y., s. 275). Bu husus Benû Müzellik ailesinin Memlûk Devleti'nin siyasî seçkinleri arasında resmî olarak yer aldıklarını göstermektedir.

Bedreddin Hasan, 878/1474'ün Zilkade ayında Dimaşk'ta vefat ettikten sonra oğlu İbrâhim'in bazı idarî görevleri dışında hayatına yönelik kaynaklarda yeterli düzeyde kayıt bulunmamaktadır. Kaynaklar tetkik edildiğinde nâzirü'l-cevalî (askerî öşür vergilerinden sorumlu) olarak görev yaptığı ifade edilmiştir. Ancak babasının vefatından sonra kardeşi eş-Şems Muhammed ile Kahire'ye dönerek devlet kademesinde yaşadıkları sıkıntılar yüzünden görevinden ayrılmak istemiştir (Sehâvî, 1992, C. 1, s. 41; Süleyman, 2019, s. 346). Sehâvî'nin bu bilgilerine karşılık İbn Tolun ise İbrâhim'in yönetimle yakınlaşmaya başlamasının bir neticesi olarak 887/1472'de Memlûk Sultanı el-Eşref Kayıtbay tarafından Kahire'de hil'atü'r-rıza giydirildiğini belirtmiştir (İbn Tolun, 1998, s. 48). Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer

husus İbn Tavk'ın verdiği kayıttaki İbn Müzellik ile Dımaşk Nâibi arasındaki ilişkilerin sıhhatli olmamasıdır. Nitekim Dımaşk'a geldiğinde kendisine bir karşılama töreni yapılmadığı gibi bohça göndermekle yetinilmiştir (İbn Tavk, 2000, C. 1, s. 154).

İki taraf arasındaki gerginliğin sebebi şöyle anlatılmaktadır: Dımaşk Nâibi Kansu el-Yahyâvî, 895/1490'da İbrâhim Bedreddin'i huzuruna çağırarak kırk piyade askerin teçhizatı noktasında kendisinden malî destek istemesi üzerine bu yönden bir teamül olmadığı için vakıfların çoğunun fakirlere ve miskinlere tahsis edildiği gerekçesini göstererek kabul etmemesi tevkif edilip, Dımaşk kalesinde hapsedilmesine sebep olmuştur. Ancak Kansu el-Yahyâvî pişman olup serbest bırakılması yönünde emir vermesine rağmen Sultan el-Eşref Kayıtbay'dan resmî bir ferman gelmedikçe kaleden çıkmayı reddetmiştir. Bilâhere İbn Müzellik, ileri gelenlerin ısrarı üzerine serbest bırakılmıştır (İbn Tolun, 1998, s. 100). İbrâhim Bedreddin, babasının vefatından bir sene sonra hayatını kaybetmiştir (Sehâvî, 1992, C. 1, s. 41; Süleyman, 2019, s. 323). Kudüs'te 842/1438-39'da dünyaya gelen diğer oğlu Kadî'l-Kudat Şemseddin Ebû'l-Buka' (Ğazi, 1997, C. 1, s. 37) çok sayıda gayrimenkul ve meyvelerin yoğun olduğu arazilere sahibi olması yüzünden ailenin diğer fertleri gibi Dımaşk'ın önde gelen tacirlerinden biri olmuştur. Nitekim İbn Tavk, Dımaşk'ta yaptığı ziyarette elma, mişmiş, zeytin vd. mahsullerin üretimini yaptığına dikkat çekmiştir (İbn Tavk, 2000, C. 1, s. 358, 471).

Devlet nezdinde muteber bir kimlik kazanmasını sağlayan bir diğer husus 889/1484'te Ahmed b. Feravür yerine Dımaşk Şâfiî kadılığına atanarak ilmiye sınıfında yer almasıdır (İbn İyâs, 1983-1984, C. 3, s. 209). Tarihçi Büsravî'nin onun hakkında verdiği şu bilgiler dikkat çekicidir: Büyük bir servet ve gayrimenkul sahibi olmasına rağmen ailesine karşı cimri, zorba ve kabadır. Malının zekâtını vermeye yahut yoksullara sadaka dağıtmaya yönelik bir tutum sergilemesinden söz edilemediği gibi dünyevî işlere daldığı için ilmî faaliyetlerde yer almamıştır. İnsanlarla zarurî durumlar haricinde konuşmayan ve giybet etmekten imtina eden Şemseddin Muhammed b. Bedreddin'in (Büsravî, 1988, s. 207-208) serveti Memlûk Devleti'nin sonlarına doğru Dımaşk'ta iç güvenliğin sarsılması yüzünden hırsızlar için bir hedef haline gelmişti. Öyle ki İbn Tolun, 885/1480'te evde olmadığı bir gün hırsızların evine saldırdıklarında muhafızının yara bere içerisinde kaldığını ve değerli eşyaların olduğu sandıkların çalındığını ifade etmiştir (İbn Tolun, 1998, s. 27). Rivayete göre Şemseddin Muhammed b. Bedreddin'in 902/1497'in perşembe akşamı Dımaşk'ta cariyelerin üç tane kölesi ile kurdukları komplo neticesinde şehit edilerek öldürülmüştür. Cenazesi Düban Mescidi'nin doğusundaki aile mezarlığına defnedilmiştir (İbn Tolun, 1998, 37; Ğazî, 1997, C. 1, s. 37).

3. Devlet Hizmetlerinde Yükseliş ve İmtiyazlı Konumun Pekişmesi

15. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen veba salgınları ve buna bağlı olarak yaşanan ciddi nüfus kayıpları, iktâ sistemine dayalı askerî köle (kölemen) teşkilatının uzun vadede sürdürülebilirliğini sorgulanır hâle getirmiştir (Karakuş, 2023, s. 118-133).

Bu çerçevede Memlûk Devleti, özellikle Mısır ve Suriye'deki tüccarların yükselişini destekleyerek, Kızıldeniz diasporasına ait eski ve geniş ölçekli ticaret ağları yerine daha çok bölgesel ticaret yapılarının güçlenmesini teşvik etmiştir. Nitekim Mısırlı tüccar ailelerden Kârimî kökenli el-Harrûbîlerin yöneticilerle ilişkilendirilmesi ya da Dımaşk'ta İbn Müzellik ve İbrâhîm el-İs'ardî gibi yerel tüccarların farklı devletlerle ticarî bağlantılar kurmaları, dönemin sosyo-ekonomik dönüşümünün dikkate değer göstergeleri arasında yer almaktadır (Apellániz, 2009, p. 269; Karakuş, 2022b, s. 7, 125).

Memlûk Devleti, malî açıdan destek sağlama arayışında olduğu dönemlerde, iktidarla yakın ilişkiler kurmak isteyen büyük tüccar sınıfını desteklemiştir. Burcî Memlûklerine geçiş süreci dikkate alındığında yalnızca savaşların değil, aynı zamanda emirler arasındaki siyasî çekişmeler neticesinde devletin malî kaynak ihtiyacını artırdığı görülmektedir. Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer husus, hâvace sınıfının giderek devlet karşısında bağımsız ekonomik çıkarlar sürdürebilen ve farklı bölgesel ağlarla bağlantı kurabilen bir zümre olmaktan uzaklaşmalarıdır. Eyyûbî ve Memlûk dönemi dikkate alındığında Yemen, Çin ve Hindistan gibi uzak bölgelerden baharat maddeleri getirerek Kızıldeniz ve Hint Okyanusu üzerinden yoğun bir dış ticaret faaliyeti yürüten Kârimîlerin (Kanat, 2009, s. 26; Karakuş, 2022c, s. 653-675) oluşturduğu bağımsız ticarî yapı, zamanla yerini Memlûk düzenine entegre olmuş, zaman zaman sultanın bir tür temsilcisi ya da ajanı gibi hareket eden tüccar profiline bırakmıştır. Bu dönüşüm hem dış ticaretin karakterini hem de tüccar sınıfının siyasal yapı içerisindeki konumunu köklü biçimde değiştirmiştir (Lebîdûs, 1987, s. 211-212; Süleyman, 2019, s. 327).

Memlûk Sultanı el-Eşref Barsbay'ın (825-841/1422-1438) baharat ticaretini kendi tekelinde toplanmasına yönelik adımlar atması ticarî hayatları müşkül bir vaziyette olan Kârimîlerin Memlûk topraklarından çekilmesine yol açmıştır. Devletin gelirlerini arttırmak için uygulanan politikalarından biri batılı tüccarlara satılacak baharat fiyatlarının belirlenmesidir. İkinci olarak nizamü't-tarh adı verilen uygulama ile devletten zorunlu ve yüksek fiyatlarda baharat satın almaya mücbir bırakılmasıdır. Son aşamada ise Kârimîlerin batı ile olan ticaretlerini doğrudan engellemeye yönelik 832-833/1428-1429'da kanunlar çıkartılıp devlet tekelinde gerçekleştirilmesini sağlayarak yüzyıllardır serbest ticarî faaliyetlerinin kısıtlanmasıdır. Memlûk sultanı baharat ve şeker başta olmak üzere tüm ithal ürünlerini kendi uhdesine alarak fiyatların belirlenmesinden bizatihi rol oynamıştır (Fischel, 1958, p. 172-173; Karakuş, 2022a, s. 888-912).

Benû Müzellik ailesinin 15. yüzyılda Dımaşk-Mısır merkezli devlet inşasının temel dinamiklerinden birini yansıtmaması, sahip oldukları ticarî ağlar ve servet birikimlerinin siyasî çıkarlarla kurduğu ilişki bağlamında anlam kazanmaktadır. Aile üyeleri, yalnızca imtiyazlı tüccarlar olarak değil, aynı zamanda devletin muhtelif kademelerinde görev alarak nüfuzlarını artırmış ve bu sayede yeni iktidar araçlarına bağlantı kurma imkânı

bulmuşlardır. Öte yandan Dımaşk ve Hicaz'da ilim ve ibadete yönelik hayırlar yapmaları, onları yalnızca birer tüccar ailesi değil, aynı zamanda toplumsal meşruiyeti pekiştiren hamî figürler olarak da öne çıkarmıştır. Bu çerçevede Benû Müzellik ailesi, Orta Doğu ve Akdeniz dünyasında geniş ekonomik ve siyasal bağlantılar kurabilen, kozmopolit bir seçkin zümre örneği olarak değerlendirilebilir (Wing, 2020, p. 314). Memlûk yönetimi altında ticarî faaliyetlerini sürdüren ailenin önde gelen mensuplarından Şemseddin Muhammed ve Şehâbeddin Ahmed'in Sultan el-Eşref Barsbay'ın uyguladığı malî politikalara muhalefet etmemeleri ve özellikle baharat ticaretini şahsî kazanç yerine devlet adına yürütmeleri, Dımaşk dışındaki bölgelerde devletin ticarî vekilleri (الوكلاء التجاريين) olarak kabul edilebilir kılmıştır (Süleyman, 2019, s. 328-329).

Dımaşk'ta bir Venedikli noterin 816/1413'te düzenlediği kayıt dikkate alındığında İtalyan tüccarlarla ilişki içerisinde olan Şehâbeddin Ahmed, karanfil ve kakule bitkilerinin karşılığında kumaşlar satın almıştır. Bu hadiseden sekiz yıl sonra aralık 824/1421'de Venedik Senatosu, Kahire sultanına elçi göndermek için hazırladığı kararda Ben Emuslach adındaki kişinin Venedikli ve Dımaşklı tüccarlar arasında yapılan ticarî faaliyetlere müdahale ederek mal alım-satımını engellemiştir. Bu kayıt, Müzellik ailesinin 833/1430'a kadar özel bir tüccar olarak faaliyet gösterdiğine delalet etmektedir. Eşref Barsbay'ın tekelleşmeye yönelik politikalar uyguladığı için sultanın temsilcisi olarak faaliyet göstermek zorunda bırakmıştır. Venedik mahkeme kayıtları dikkate alındığında Dımaşk'ta İbn Müzellik adı sultanın tüccarı olarak geçmektedir. Şemseddin Muhammed'in devlete bağlı olarak İtalyanlara baharat; özellikle de biber ve zencefil satma yetkisine sahip olan tek şahıs olduğu belirtilmiştir. Venedikli tüccarların 15. yüzyılın sonlarında düzenli olarak her yıl iki yüz on çuval biber satın aldıkları hususunda bilgiler de bulunmaktadır. Bunların iki yüzü sultanın geriye kalanlar ise vekile aittir (Ashtor, 1978, p. 28). Venedik belgeleri ve diğer kaynaklar, Doğu Akdeniz limanlarında (Tyre/Sûr-Akkâ-Beyrut-Tinnîs-İskenderiye) ve Venedik'te satılan Doğu menşeli malların fiyatlarına dair malumatlar da vermektedir. Bu bağlamda, özellikle karabiber fiyatlarına dair kayıtlar oldukça fazladır. Levant ticaret merkezleri başta olmak üzere Batı'nın muhtelif bölgelerine ithal edilen baharat çeşitlerinde ikinci sırada yer alan zencefilin muayyen yıllardaki fiyatlarına ilişkin malumatlar bulunmaktadır.⁴

İbn Müzellik'in Venedikli tüccarları bir yük çuval baharatı yüz üç dükat karşılığında satın almaya zorlamasına rağmen fiyatların aşırı yüksek olduğunu ve yeterli paraya sahip olmadıkları gerekçesiyle reddetmeleri üzerine tutuklanarak Dımaşk Kalesi'ne hapsedilmişlerdir. Dımaşk'ta 846/1443'te yaşanan bu olayın ardından Venedik konsolosu Marin Zune misilleme olarak Gabriel Barbadigo, Paul ve Françios isimli

⁴ Bilgi için bkz. (Ashtor, 1975, s. 253-254).

tüccarlardan alacakların ödenmesini talep etmiş; aksi takdirde şehirdeki tüm Venedikli tüccarların tutuklanacağı ve mallarına el konulacağı tehdidinde bulunmuştur. Bunun üzerine Venedik Senatosu, konsolosa gönderdiği bir mektupta Françios'un vefat ettiğini, Paul'un ise Rodos Adası'na gitmiş olması nedeniyle yalnızca Gabriel ile görüşme yapılabileceğini bildirmiştir. Aynı mektupta, İbn Müzellik açıkça uyarılmış ve tüccarlara yönelik hiçbir tehdit veya hukuka aykırı müdahaleye müsamaha gösterilmeyeceği vurgulanmıştır. Bu hadiseden sonra Venedik Senatosu, İbn Müzellik'i resmen şikâyet etmek için Memlûk Sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfeddin Çakmak'a (841–857/1438–1453) bir elçi gönderme kararı almıştır (Lorga, 1902, p. 120). Dımaşk'ta Venedikli tüccarlara yönelik baskıların ilerleyen süreçlerde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim tüccarların 849/1445'te belirlenen yüksek fiyattan yüz on çuval biberi satın almaya zorlanmaları üzerine bu uygulamanın sultanın emri olamayacağı belirtilerek durumu protesto etmeleri, yeniden tutuklanmalarına yol açmıştır. Bu hadiseden sonra Venedik Senatosu, yeni bir elçi göndererek İbn Müzellik ailesini şikâyet etmiş olsa da tüccarlar yaklaşık on bir bin dükat zarar ederek üç yüz çuval biberi satın almak zorunda kalmışlardır (Lorga, 1902, p. 195).

Memlûk Devleti'nin İbn Müzellik ailesinin Batılı tüccarlarla yaşadığı olaylar karşısındaki tutumu dikkate alındığında, ailenin sahip olduğu yüksek statünün anlaşılması açısından Sultan el-Eşref Kayıtbay döneminde 895/1490'da Dımaşk'ta vuku bulan hadise kıyaslamalı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Baharat ve tütüsü ticaretinde sultan adına temsil yetkisine sahip olan Dımaşk Ordu Nâzırı Muhibbüddin Selâme b. Yûsuf el-Eslemî, Batılı tüccarlara karşı sert müdahalelerde bulunmuş, bazılarını Dımaşk Kalesi'nde dövdürmüştür. Tüccarlar bu durumu, kötü muameleye maruz kaldıkları ve herhangi bir gerekçe gösterilmeksizin kendilerinden on bin dinar tahsil edildiği gerekçesiyle Memlûk sultanına şikâyet etmişlerdir. Bunun yanı sıra mevcut nâzırın görevden alınarak yerine Temerbüğa et-Tercümân'ın atanmasını istemişlerdir. Sultan el-Eşref Kayıtbay (873-901/1468-1496), bu şikâyeti dikkate almış ve Selâme b. Yûsuf el-Eslemî'yi hem görevinden hem de baharat ticaretindeki vekillik yetkisinden azletmiştir (İbn Tolun, 1998, s. 101).

Venedik arşivlerinde günümüze ulaşan noter ve yargı kayıtlarında İbn Müzellik adı geçtiği için söz konusu şahsın Seyfeddin Muhammed ya da Şehâbeddin Ahmed mi olduğunu tespit etmek oldukça güçtür. Sultanın hizmetinde olduğu dönemlerde İbn Müzellik ailesinin ticarî faaliyetlere devam ettikleri görülmektedir. Nitekim çivit otu, karanfil ve günlük tütüsü gibi malları İstanbul'a ihraç ederek buradaki Floransa başta olmak üzere muhtelif bölgelerden getirilen kırmızı kumaşlar ile takas etmişlerdir. Katalonya'dan Dımaşk'a mercan ve safran ithal eden Şehâbeddin Ahmed, 833/1430'un sonlarında Cenovalı tüccarlara elmas satmıştır. Devlete olan bu hizmetleri karşılığında yıllık iki yüz bin dirhem değerindeki mallar için vergi muafiyeti tanınmıştır. Dımaşk'ta 1434, 1436 ve 1440'lı yıllara ait belgelerde sultanın tüccarı olarak İbn Müzellik'in

Venedik konsolosu Marco Zune'yi, Venedikli tüccarın borcunu ödemezse tüm Venediklilerin tutuklanacağını ve mallarına el konulacağı yönünde tehdit ettiği ifade edilmiştir (Ashtor, 1983, p. 281-282).

Batı kaynakları tetkik edildiğinde Benû Müzellik ailesinin Doğu'nun muhtelif bölgelerinde yoğun ticarî faaliyetlerde bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim İbrâhim Süleyman'ın aktardıklarına göre İtalyan seyyah ve tüccar Cyriaque d'Ancone, ailenin ikinci kuşağına mensup olan Şemseddin Ahmed'in oğullarının, Hint sahilindeki bazı şehirleri ziyaret ettiklerini ve burada ticarî faaliyetlerle meşgul olduklarını aktarmaktadır. Aynı şekilde Şemseddin'in iki oğlu ile Hindistan'a seyahat etmeyi planladığını, bu seyahat için mallarını hazırladıklarını ve onları Hindistan sahillerine götürmek niyetinde olduklarını belirtmektedir (Süleyman, 2019, s. 331). Memlûkler dönemi Dımaşk'ında gezginlerin ve tüccarların konaklama ve ticaret faaliyetleri için tercih ettikleri mekânlar incelendiğinde, Doğu İslâm dünyasında yaygınlık kazanan ve sultana bağlı olarak işletilen kayserîyyeler⁵ ön plana çıkmasına rağmen büyük tüccarlara ait hanların da dikkate değer bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, İbnü's-Sebü'nî ve el-İs'ardî gibi isimlerle anılan hanların yanı sıra bunlar arasında en önemli olanı halk arasında hâvace olarak bilinen ve Benû Müzellik ailesine ait olan ticarethanelerdir. Kaynaklar, Şemseddin Muhammed'in Venedikli tüccarlarla yürüttüğü ticaretin büyük ölçüde bu hana dayandığını ve alışverişlerin çoğunlukla burada gerçekleştiğini zikretmektedir (Apellániz, 2014, p. 269).

Benû Müzellik ailesi, gerçek anlamda bir ticaret hanedanı kurarak Burcî-Memlûk iktidarının pekiştirilmesinin tüm aşamalarına eşlik ederek, önce malî desteğe ihtiyaç duyan yönetimi desteklemiş, sonra da 1430'lu yıllarda devletin Arap yarımadası sahil limanlarına doğru genişlemesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca siyasal yapının hanedan otoritesinden topluma doğru işlediği sistemden ziyade simbiyotik (karşılıklı fayda/yardımlaşma) bir sürecin temsilcisi olmuşlardır. Nitekim devletin malî noktada ihtiyaç duyduğu gereksinimleri sağlamaları ilerleyen süreçlerde prestij kazanmalarına ve tüccar kökenli olanları gölgede bırakmalarına yol açmıştır. Öyle ki 15. yüzyılın sonlarına doğru ailenin yeni nesilleri şehir yönetiminde ve yargı teşkilatında görev alan yerel eşraflar arasında sayılmıştır (Apellániz, 2009, p. 81). Bu hususun anlaşılması için Memlûk Devleti'nin Dımaşk'taki iktidar ağlarının yeniden biçimlenmesine yönelik kurduğu "nâzirü'l-beyt" makamının incelenmesi gerekmektedir. Baharat ticaretinde ortaya çıkan stok uygulamaları, ticaretin finansal yapısını daha karmaşık hale getirmesi belirgin bir şekilde finansal özelliğe sahip idareci kişilerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Hem eyaletlerde sultana ait çıkarları hem de kendi menfaatlerini muhafaza etmeye çalışan bu sınıf, 15. yüzyılın ikinci çeyreğinde sıkça görülmeye

⁵ Bazı kaynaklarda Kasarîyye (قاسارية) olarak zikredilen bu mekân, tacirlerin ve misafirlerin uğradığı, içerisinde kapalı pazarların olduğu yerdir (Hatîb, 1996, s. 357).

başlamıştır. Memlûk Devleti'ne hizmet eden Bedreddin Hasan, “nâzirü'l-beyt” makamına tevdi edildikten sonra Dımaşk'ta ortaya çıkan karmaşık yapıda baharat gelirleri devlet hazinesine aktarılmıştır. Bu durum stok temelli borçlandırma işlemlerinin karmaşıklığı içinde Bedreddin Hasan'ın oğullarının özel bankerler olmasını engellemediği için Batı ve Burcî Memlûk yönetimiyle temas halinde olan Benû Müzellîk ailesinin üçüncü kuşağını ortaya çıkarmıştır (Apellániz, 2009, p. 139-140).

Sonuç

Bu çalışma, Memlûk Devleti'nin iktisadî, sosyal ve siyasî yapısında önemli bir konuma sahip olan Benû Müzellîk ailesini Dımaşk merkezli olarak ele almasının yanı sıra bölgesel olduğu kadar devlet ölçeğinde taşıdığı önemi ortaya koymuştur. 15. yüzyıl dikkate alındığında elde edilen veriler, aileyi yalnızca zengin ve imtiyazlı bir tüccar topluluğu olarak değil, aynı zamanda devletin siyasî ve bürokratik işleyişine aktif olarak katılan bir yerel elit unsuru olarak değerlendirilmesini mümkün kılmıştır. Dımaşk'ın iktisadî hayatına yön veren geniş ticarî ağlar, sermaye birikimi ve dış ticaret bağlantıları, Benû Müzellîk ailesine yalnızca ekonomik güç kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda Memlûk yönetimi nezdinde muteber ve güvenilir bir kimlik edinmelerine de zemin hazırladığı anlaşılmıştır. Ailenin yükselişinde, Şemseddin Muhammed ve haleflerinin izlediği esnek ve pragmatik ittifak politikalarının rolü belirgindir. Suriye iç siyasetinde yaşanan çatışmalar ve farklı güç merkezleriyle kurulan dengeli ilişkiler hem ailenin ekonomik çıkarlarını hem de siyasî nüfусunu korumasına imkân verdiği söylenebilir. Bu süreçte, yerel güç odakları ile merkezi otorite arasındaki ilişkiler karşılıklı bağımlılık ekseninde şekillenmiş; Memlûk yönetiminin Benû Müzellîk ailesi gibi iktisadî açıdan güçlü aktörleri hem vergi gelirlerinin sürekliliğini sağlamak hem de bölgesel istikrarı temin etmek amacıyla desteklediği tespit edilmiştir.

Venedik diplomatik yazışmaları, 15. yüzyılda yaşanan ticari krizler bağlamında, ailenin batı ile gerçekleştirdiği ticarî etkinliğini gözler önüne sermektedir. Venedikli tüccarlarla yaşanan birtakım problemler ise ailenin rolünü yerel sınırların ötesine taşımış, Akdeniz ticaretinde diplomatik bir figür hâline getirmiştir. Ticaret anlaşmazlıklarını yönetme, mal akışını düzenleme ve siyasî krizler konusundaki becerileri, Memlûk Devleti'nin dış ticaret politikaları ile yerel elitlerin çıkarlarını anlamak açısından önemlidir.

Sonuç olarak, Benû Müzellîk ailesi örneği, 15. yüzyıl Dımaşk'ında yerel elitlerin ekonomik güç ile siyasî nüfusu nasıl birleştirdiklerini ve bu konumu merkezi otorite ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi çerçevesinde hangi yöntemle sürdürdüklerini somut biçimde ortaya koymaktadır. Aile üzerinden yapılan analiz, Memlûk döneminde kent ekonomisinin bürokratik yapı ile dış ticaret ağları arasındaki etkileşim ile şekillendiğini; yerel seçkinlerin ise hem şehir hem de devlet ölçeğinde çok katmanlı roller üstlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla çok yönlü ve etkili bir lider olarak

Memlük toplumunun karmaşık güç dengelerinin merkezinde yer aldıkları gözlemlenmiştir.

Extended Summary

The Banū Muzalliq family traces its lineage back to Shams al-Dīn Muḥammad b. ʿAlī b. Abī Bakr b. Muḥammad (İbn Muzalliq), one of Damascus's foremost merchants. Born in Aleppo in 754/1353, Shams al-Dīn Muḥammad rose to prominence after settling in Damascus. Engaged in trade, he amassed substantial wealth and became one of the city's most prosperous and esteemed figures. Renowned for his integrity, virtuous conduct, and noble demeanor, he built numerous caravanserais along the routes connecting Damascus and Egypt. By assuming a decisive role in the city's economic and social life, the Banū Muzalliq emerged as an exemplary family reflecting the state's historical transformations. As the founding figure, Shams al-Dīn Muḥammad forged political alliances in the first quarter of the fifteenth century—despite ongoing internal conflicts—thereby establishing the family's prominence. Their rise was closely tied to the political and economic crises of the Mamluk state. The accession of the Circassian Sultan al-Zāhir Barqūq in 784/1382, who broke with the tradition of recognizing an heir from the existing dynasty, marked both a dynastic shift and the emergence of new power relations. Although Shams al-Dīn Muḥammad never held judicial or political office, he accumulated immense wealth through trade with India in the late fourteenth and early fifteenth centuries.

Integrated into Damascus's administrative machinery, the Banū Muzalliq maintained significant influence in shaping political alliances and strategies from the reign of the Circassian Mamluk Sultan al-Muʿayyad Shaykh al-Maḥmūdī (815–824/1412–1421) onward. In 810/1408, during a period of internal strife, Amīr Shaykh al-Maḥmūdī—having defeated Damascus's governor Nawruz al-Ḥāfiẓī—tasked Shams al-Dīn Muḥammad with securing alliances among Syrian emirs and collecting five thousand dinars from merchant circles. Following Shams al-Dīn's death, his son Badr al-Dīn Ḥasan emerged as the family's most prominent member. Born in Damascus, he played a pivotal role in trade during the reign of Sultan al-Ashraf Barsbāy (825–841/1422–1438). Appointed governor of Jidda, Badr al-Dīn Ḥasan oversaw commercial relations between the Indian Ocean and the Red Sea, reinforcing the family's influence in regulating long-distance trade. After the Mamluk state established direct control over the Ḥijāz, it eliminated the local Sharif dynasty, thereby forging direct links between the sultan and regional merchants.

The family's role as a key driver of the Damascus-Egypt-centered state structure stemmed from the integration of their commercial wealth with political influence. Its members were not merely privileged merchants but also state officials, expanding their reach within the bureaucratic hierarchy. Their pious endowments in Damascus and the Ḥijāz strengthened their legitimacy and portrayed them as patrons of learning

and religion. In this respect, the Banū Muzalliq epitomized a cosmopolitan elite capable of forging wide-ranging economic and political connections across the Middle East and the Mediterranean.

Prominent members such as Shams al-Dīn Muḥammad and Shihāb al-Dīn Aḥmad collaborated with Sultan Barsbāy's fiscal policies, particularly in the spice trade, which they conducted on behalf of the state rather than for private gain. This alignment bolstered their standing as state trading agents beyond Damascus. A Venetian notarial record from 816/1413 documents Shihāb al-Dīn Aḥmad engaging in commerce with Italian merchants, exchanging textiles for cloves and cardamom. Eight years later, in 824/1421, the Venetian Senate recorded complaints that an individual named "Ben Emuslach" had interfered in trade between Venetian and Damascene merchants. This suggests that the Muzalliq family continued private trading activities until at least 833/1430. Venetian court records refer to "Ibn Muzalliq" as the sultan's merchant, though it remains unclear whether this refers to Sayf al-Dīn Muḥammad or Shihāb al-Dīn Aḥmad.

While serving the sultan, the family maintained active commercial ventures, exporting indigo, cloves, and frankincense to Istanbul in exchange for red textiles imported from Florence and other regions. Shihāb al-Dīn Aḥmad imported coral and saffron from Catalonia to Damascus and sold diamonds to Genoese merchants in late 833/1430. In recognition of their services, family members received annual tax exemptions on goods valued at 200,000 dirhams. Western sources corroborate their extensive commercial activities across multiple regions.

The Banū Muzalliq established a genuine mercantile dynasty, accompanying the consolidation of Circassian rule in the Mamluk state. Initially, they supported the financially strained government, later contributing to its expansion toward the Arabian coastal ports in the 1430s. Rather than representing a simple extension of dynastic authority, they embodied a symbiotic relationship between the state and the merchant elite. By meeting the state's fiscal needs, they enhanced their prestige and eclipsed other merchant families.

Kaynakça

- Apellániz Ruiz de Galarreta, F. J. (2009). Pouvoir et finance en méditerranée prémoderne: Le deuxième état Mamelouk et le commerce des épices (1382–1517). Barcelona: CSIC.
- Apellániz. (2014). The funduqs of damascus seen by frankish notaries and Merchants. Viatjar al'edat mitjana, travel in the Middle Ages (266-270). Paris, Musée de Cluny.
- Ashtor, E. (1975). Profit from trade with the levant in the fifteenth century. *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London*, 38(2), 250-275.
- Ashtor. (1978). The Venetian supremacy in levantine trade: Monopoly or pre-colonialisme?. *Studies on the levantine trade in the Middle Ages* (5-53). London: Variorum Reprints.
- Ashtor. (1983). *Levant trade in the Middle Ages*. New Jersey: Princeton University Press,.
- Aşûr, S. A. (1996). el-Müctema' el-Mısırî fî asrî selâtin el-Memâlik. Kahire: Dâru'l-Nehdetî'l-Arab.
- Büsrevî. (1988). *Târihü'l-Büsrevî safhatü mechûle min târihi Dımaşk fî asrî'l-Memâlik*. (E. Hasan el-Ulyâ, Thk.). Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn lî't-Turâs.
- Calûdî, İ. (2003). el-Usratî el-Bâûnî ve devrûha fî'l-hayatî'l-amme hilâl el-asrî'l-Memlûkî es-sanî. *Mecelletü'l-Menârati lî'l-Buhûs ve'd-Diraset*, 9(1), 243-288.
- Çubukçu, A. (1993). Çakmak, el-Melikü'z-Zâhir. *İslâm ansiklopedisi* (C. 8, s. 192-193). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Fischel, Walter J. (1958). The spice trade in Mamluk Egypt. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1(2), 157-174.
- Ğazî. (1997). *el-Kevakîbû's-saire bi â'yanî'l-maetî'l-aşire*. (H. Mansûr, Thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Hatîb. (1996). *el-Müstalâhatü ve'l-elkab et-târîhiyye*. Beyrut: Müessesetü Risale.
- İbn Fehd. (1988). *İthâf'ül-vera bi ahhârî ummü'l-kurâ*. (A. Ali Bâz, Thk.). Mekke: Dâru'l-Ceyl.
- İbn Hacer el-Askalânî. (1972). *İnbâ'ü'l-ğumr bi-ebnâ'î'l-umr*. (H. Habeşî, Thk.). Kahire: Basım Yeri Belirsiz.
- İbn İyâs. (1983-1984). *Bedâ'î'u'z-zühûr fî veķâ'î'd-dühûr*. (M. Mustafa, Thk.). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısırîyye el-Amme lî'l-Kütüb.
- İbn Tağrıberdî. (1971). *en-Nücûmü'z-zâhire fî mülûki mısır ve'l-Kahire*. (C. Mahmûd Muhriz, F. Muhammed Şeltût, Thk.). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısırîyye el-Amme.
- İbn Şâhîn. (2002). *Neylû'l-emel fî zeylî'd-düvel*. (Ö. Abdüsselam Tedmûrî, Thk.). Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye.
- İbn Tolun. (1998). *Müfakîhetü'l-hilâl fî havadîsî's-zaman*. (H. Mansûr, Thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- İbn Tolun. (t.y.). *el-Kalâ'idü'l-cevheriyye fî târihi's-sâlihiyye*. (M. Ahmed Dehmân, Thk.). Dımaşk: Matbuatü Mecme' el-Lüğatî'l-Arabiyye.
- İbn Tavk. (2000). *et-Ta'lik (müzekkerat kutîbet bi Dımaşk fî evahiri'l-ahdî'l-memlûkî)*. (Ş. Ca'fer

- el-Mehacîr, Thk.). Dımaşk: Dirasetü'l-Arabiyye.
- İbnü'l-İmâd. (1993). *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbarî men zeheb*. (A. el-Ernâud, Thk.). Beyrut: Dâru İbn Kesîr.
- Kalkaşendî. (1914). *Sıbhü'l-a'şâ fî sinâ'ati'l-inşâ* (C. 1-16). Kahire: Matbâatü'l-Emirîyye.
- Kanat, C. (2019). *Kârimî. İslâm ansiklopedisi* (C. Ek-2, s. 26-28). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Karakuş, N. (2022). Haçlı seferlerinde şeker ve Batı'ya yolculuğu. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(2), 888–912.
- Karakuş, N. (2022). *Haçlı seferlerinde para*. İstanbul: Siyer Yayınları.
- Karakuş, N. (2022). Haçlı seferlerinde mücevher ve ticareti. *İHYA Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 653–675.
- Karakuş, N. (2023). Haçlı seferlerinde köle ticareti üzerine bir değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23(1), 118–133.
- Lebîdûs, İ. (1987). *Müdü'nü İslâmiyye fî ahdî'l-memâlik*. (A. Madî, Trc.). Beyrut: Neşrü'l-Ehliyye.
- Lorga, N. (1902). Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV. siècle. Paris: Ernest Leroux.
- Makrîzî. (1971). *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. (S. Abdülfettah Aşûr, Thk.). Kahire: Dâru'l Kütüb.
- Makrîzî. (2007). *İğâsetü'l-ümme bi-keşfi'l-ğumme. es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. (H. Ferhat, Thk.). Kahire: Uyünü'd-Dirase ve'l-Buhûsü'l-İnsanîyye ve'l-İctîmaiyye.
- Meloy, J. (2020). The judges of Mecca and Mamluk hegemony. (J. Van Steenbergen Ed.). Trajectories of state formation across fifteenth-century Islamic West-Asia: eurasian parallels, connections and divergences (266-270). Leiden: Brill.
- Naîmî. (1990). *ed-Dârisü fî târih el-medâris*. (İ. Şemseddin, Thk.). Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Sehâvî. (1992). *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-(ebnâ'i â'yâni 'ulemâ'i) karnî't-tâsi'*. Beyrut: sDâru'l-Ceyl.
- Sehâvî (2002). *et-Tibrü'l-mesbûk fî zeyli's-sülûk*. (N. Mustafa Kâmil, L. İbrâhim Mustafa, Thk.). Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Kavmiyye.
- Sûbhî, L. (1970). Egyptian commercial policy in the middle ages. (M.A. Cook Ed.). Studies in the economic history of the middle east (63-77). London, Oxford University Press.
- Süleyman, İ. M. (2019). Benû Müzellîk: Usratî min â'yan Dımaşk hilâli'l-karnî et-tasi' el-hicrî. *Mecelletü'l-Müerrih el-Arabî*, 27, 314-353.
- Şehabî, K. (1996). *Evvab Dımaşk ve ehdâsûha't-târîhiyye*. Dımaşk: Menşûratu Vüzeratü's-Sekafe.
- Steenbergen, V. (2013). Ritual, politics, and the city in Mamluk Cairo: The baynal-qasrayn as a Mamluk 'lieu de mémoire', 1250–1382 (A. Beihammer, S. Constantinou, M.

Parani, Ed.). Court ceremonies and rituals of power in byzantium and the medieval mediterranean (227-276). Leiden: Brill, 2013.

Wing, P. (2020). The Syrian commercial elite and Mamluk state building in the fifteenth Century. Trajectories of state formation across fifteenth-century ıslamic West-Asia: eurasian parallels, connections and divergences (306-308). Leiden: Brill.